

Opening van het jaar | 26 september 2020

Je ziet alleen wat je bewondert



GEMEENSCHAP EN BEVRIJDING

Je ziet alleen wat je bewondert

*Dag van de Opening van het jaar
van de volwassenen en studenten
van Gemeenschap en Bevrijding
in videoverbinding, 26 september 2020*

© 2020 Fraternalità di Comunione e Liberazione
voor de tekst van Julián Carrón
© 2020 Fondazione Meeting per l'amicizia fra i popoli
voor de tekst van het interview van Fernando de Haro
met Mikel Azurmendi

Vertaling uit het Italiaans: Michiel Peeters

Op de voorkant: William Congdon, *Virgo Potens*, 1985
Olie op paneel, 90x75 cm
© The William G. Congdon Foundation, Milaan, Italië
www.congdonfoundation.com

*Dag van de Opening van het jaar
in videoverbinding, 26 september 2020*

Inleiding **door Julián Carrón**

God kan niets doen als wij niet open, beschikbaar zijn. Laten we dus deze geste van ons beginnen met de Geest te vragen om deze beschikbaarheid; dat Hij de beschikbaarheid die ons vandaag deel heeft laten nemen aan deze geste, al is het binnen een fysieke afstand, tot vervulling mag brengen.

Kom Schepper Geest

We zitten midden in een situatie waarvan we niet kunnen voorspellen hoe lang ze nog blijft duren. Hoe dikwijls zijn we de afgelopen maanden niet gedwongen geweest onze prognoses bij te stellen, gegevens in aanmerking te nemen die ons lieten zien dat ons perspectief niet klopte! Het is daarom redelijk dat we enigszins bezorgd zijn vanwege de ‘onzekerheid’ waarover Mario Draghi sprak op de Meeting.

De kranten staan vol nieuwe onbekende factoren – hier in Italië, waarvandaan we spreken, en overal. Denken we maar aan de kwestie van de scholen en universiteiten, aan de economische situatie en de gevolgen die deze zal hebben voor de werkgelegenheid en voor de stabiliteit van bedrijven. Ook aan het medische front werpt het feit dat – zoals de virologen aangeven – mensen opnieuw geïnfecteerd kunnen raken, zoals ook gebeurt bij andere infectieziekten, ‘een schaduw op de effectiviteit van vaccins’. Dat wil zeg-

gen, we kunnen er niet eens op vertrouwen dat een vaccin de zaak zal oplossen. We zijn niet veilig, we blijven blootgesteld aan het risico van besmetting.

Bij dit panorama voegen zich andere verschijnselen die mogelijk nog verontrustender zijn. Het nieuws wordt beheerst door zinloos geweld, vreselijk geweld, dat je aan het denken zet. En steeds wijder verbreidt zich het onvermogen om te erkennen wat er gebeurt – zelfs bij een evidente realiteit als het coronavirus –, hetgeen in zogenaamd ontwikkelde samenlevingen leidt tot de onredelijkste ontkenningen.

Dit zijn allemaal symptomen van een *duistere oorzaak*, die ons van binnenuit verteert en juist daarom steeds hulpelozer maakt, niet in staat om te reageren, om adequaat te antwoorden: zo kan zij, diep in ons, haar vernietigingswerk voortzetten, als een virus, en een reeds tamelijk krachteloos ik nog zwakker maken. Sommigen beginnen de moed te hebben deze ‘duistere oorzaak’ bij haar naam te noemen: *nihilisme*, ‘een soort intimiteit met het niets’ – noemde de adjunct-hoofdredacteur van de *Corriere della Sera*, Antonio Polito, het onlangs in een artikel –, een nihilisme ‘dat niet meer de intellectuele kracht heeft om in opstand te komen tegen de waarden, minder ambitieus is, vaak het gezicht heeft van een ‘normaal leven’. [...] Het is een bodemloos gat’.¹ De diepe *angst* die ons in toenemende mate bekruipt, is het belangrijkste symptoom ervan. Paradoxaal genoeg wordt dit nihilisme, dat zich steeds meer verspreidt, het duidelijkst bevestigd juist door de ontkenners ervan – de ‘ontkenners van het niets’ – die, net als de ‘corona-ontkenners’, er niet in slagen tegenover de werkelijkheid te staan vanwege een waanzinnige angst om haar in het gezicht te

¹ (A Polito, ‘La violenza nichilista tra i giovani [Nihilistisch geweld onder jongeren]’, in: *Corriere della Sera*, 17 september 2020).

kijken. Het is vanwege de genade die ons overkomen is, dat wij de moed kunnen hebben ernaar te kijken.

Geconfronteerd met deze situatie, moeten we kiezen tussen pogingen tot symptoombestrijding, bijvoorbeeld proberen het probleem op te lossen door te leren omgaan met de angst, of juist proberen naar de oorsprong ervan te gaan, om te ontmaskeren waar hij vandaan komt en daardoor zijn macht tegen te gaan.

De jongeren provoceren ons altijd met hun vrijmoedigheid, waardoor ze ons verhinderen genoeg te nemen met ontoereikende antwoorden. ‘Allemaal hebben ze’, zo schrijft een docent, ‘een ontstellende honger naar [een] betekenis [die antwoordt op hun leegte], zoals een meisje mij afgelopen zomer voor de voeten wierp: ‘Meneer, iemand moet aan ons jongeren de zin van het leven laten zien, het mooie van het dagelijkse leven’. En ze voegde toe: ‘We hebben iemand nodig die ons laat zien dat we niet bang hoeven te zijn voor onze vragen naar zin, naar geluk’.

Dit soort verzoeken laten ons het huidige drama begrijpen: het is een strijd tussen het zijn en het niets, tussen het mooie van het dagelijks leven en de leegte die ons van binnen aangrijpt. Als we het niet frontaal aanpakken, zullen wij zelf de volgende slachtoffers zijn, als we het niet al zijn, van dit ongebreidelde nihilisme.

Om de aard van deze strijd tussen het zijn en het niets synthetisch te beschrijven, hebben we vaak een uitdrukking van Nietzsche gebruikt, die een extreem gevolg is van *zijn* nihilisme: ‘Er bestaan geen feiten, alleen interpretaties’.² De weerslag op ons van deze houding is dat we heen en weer geslingerd worden tussen duizend verschillende interpreta-

² Vgl. F. Nietzsche, *Frammenti postumi [Postume fragmenten] 1885-1887*, in: Id., *Opere [Werken]*, Adelphi: Milaan 1975, vol. VIII, fr. 7 (60), p. 299).

ties, zonder te kunnen onderscheiden welke er trouw is aan de feiten en zich onderwerpt aan de ervaring. Geen enkel feit ‘grijpt’ ons zó dat het ons uit de onverschilligheid van de interpretaties trekt. Alles lijkt om het even te zijn.

Is er iets dat dit axioma – ‘Er zijn geen feiten, alleen interpretaties’ – kan betwisten? Zijn er feiten die in staat zijn het hoofd te bieden aan de vormeloze lawine aan interpretaties, allemaal evenveel waard, waarmee onze ‘informatiemaatschappij’ ons overstelpt? Waar kan dat meisje – of ieder van ons – een aanwijzing vinden die ons kan laten herkennen dat het zijn het wint van het niets?

Zoals ik de afgelopen maanden bij verschillende gelegenheden herhaald heb, is het meest emblematische geval dat van de door Jezus genezen blindgeborene – het komt altijd bij me op.

Welnu, dat een blindgeborene ziende wordt, is een gebeurtenis. Zoals hij voortdurend herhaalt: ‘Ik was blind en nu zie ik’.³ Zodra het feit zich had voorgedaan, kwamen zijn gezin, zijn burens en de farizeeën met alle mogelijke interpretaties aanzetten. Maar het is verrassend dat, na het wonder, Jezus niet bang was om hem alleen te laten in deze wirwar van interpretaties! De blindgeborene raakte echter geen moment van zijn stuk, hij had geen greintje twijfel over het feit dat hem overkomen was, de interpretaties die de gebeurtenis niet respecteerden brachten hem niet in het minst in de war.

Maar, let op: de blindgeborene schaart zich niet onmiddellijk achter Jezus. Allereerst houdt hij zich aan de werkelijkheid, schaart hij zich achter het feit, is hij trouw aan de gebeurtenis: ‘Eerst zag ik niet en nu zie ik’. Het is deze evidentie van de waarheid die ruimte in hem vindt, die in

³ Vgl. Joh 9,25.

hem straalt – ‘eerst zag ik niet en u zie ik’ –, die hem zich vervolgens achter Jezus laat scharen. Maar deze keuze van de blindgeborene is niet ideologisch, niet politiek, want het is de erkenning van de evidentie dat hij zien kan, die hem ertoe brengt Hem te erkennen. De genezen blinde is geen bezeten fanaticus die zijn eigen interpretatie wil opleggen, hij is de enige die het feit niet onder de voet loopt (dat hij nu ziet en dat dat gebeurd is door die man die Jezus heet), een feit dat alle anderen willen ontkennen om hun eigen ideologie te kunnen opleggen aan de evidentie van de werkelijkheid. Een ideologie is een interpretatie die, vanwege vooroordelen, vanwege iets wat je wilt verdedigen, de feiten tenietdoet.

In *Glinsterende ogen*⁴ heb ik gepoogd een hypothese te bieden van een antwoord op het nihilisme dat overal hoogtij viert.

We zijn allemaal geroepen om die hypothese te verifiëren. In de zomer, tijdens de gestes waaraan we op de een of andere manier hebben deelgenomen, in iemands getuigenis, in zijn manier van in de werkelijkheid staan, hebben we het zijn of het niets kunnen zien winnen, het mooie van het dagelijks leven of de leegte. Ieder van ons heeft kunnen verifiëren wat alles wat hij zag en hoorde in hem voortbracht, wat hem liet opspringen, wat hem wakker maakte, hem uit het niets trok, en wat, daarentegen, geen spoor in hem naliet, hem leeg achterliet, als tevoren. We kunnen over van alles en nog wat discussiëren, maar het verschil tussen het een en het ander is overduidelijk: wanneer we staan tegenover iets dat in staat is ons leven te veranderen (zoals het deed met dat van de blindgeborene), valt het nergens mee te vergelijken.

⁴ J. Carrón, *Glinsterende ogen. Wat ontrukkt ons aan het niets?*, 2020, zie <https://nl.clonline.org>.

Deze zomer kregen we een uitzonderlijk getuigenis, uitzonderlijk vanwege het zelf-bewustzijn dat het uitdrukte en vanwege het bewustzijn van de verschillende stappen, die vaak onopgemerkt blijven. Ik heb het over het getuigenis van Mikel Azurmendi, geïnterviewd door Fernando de Haro voor de Meeting van Rimini. Sinds ik het hoorde, wilde ik het graag met jullie allemaal nog eens bekijken, iedereen erop wijzen, het met iedereen delen. En wat is een betere gelegenheid dan de Dag van de opening van het jaar?

Wat allereerst opvalt aan dit interview, dat sommigen van jullie al gezien hebben, is de natuurlijkheid waarmee Azurmendi de weg vertelt die hij afgelegd heeft sinds hij aanliep tegen een simpel feit, een uitermate specifieke toevalligheid: een radio-uitzending van een hem onbekende journalist, gehoord bij zonsopgang vanuit een ziekenhuisbed. De loyaliteit waarmee een man van boven de zeventig, een groot socioloog, die eerste weerslag verwelkomde, die het proces in gang zette dat we dadelijk van hemzelf zullen horen, is indrukwekkend. Het lijkt me de documentatie van hoe iemand, in deze tijd waarin het nihilisme hoogtij viert, een andere ervaring kan opmerken – wanneer deze gebeurt –, van iets wat geen nihilisme is, en tot zijn eigen verrassing dit nihilisme kan verslaan door eenvoudigweg de eerste evidentie, hoe subtiel ook, van dit anders-zijn te volgen. Een klein gaatje was voldoende om de dijk te laten doorbreken.

Het was iets onvoorziens. Azurmendi beschrijft het als volgt: ‘Ik had niet verwacht iets van dit alles in mijn leven tegen te komen. Het was een grote verrassing. Echt buitengewoon. Ik was verrast, ik zei tegen mezelf dat het de moeite waard was om naar te luisteren, beetje bij beetje raakte ik in een emotionele staat van bewondering. [...] Bewondering is een ontroering die je je laat vereenzelvigen met wat je het dierbaarst is, omdat je het niet verwachtte’.

Het was die bewondering die de methode voorschreef van de weg die Azurmendi gegaan is, en die samengevat kan worden met het thema van vandaag: ‘Je ziet alleen wat je bewondert’. Want door toe te geven aan deze bewondering voor een hem onbekende radiojournalist en vervolgens voor vele anderen die hij na hem ontmoette, kwam hij er tenslotte toe het dogma van de sociologie ter discussie te stellen, dat zegt dat je je niet mag engageren met het object van je studie, omdat je dan de wet van de neutraliteit van de waarnemer schendt – die je moet respecteren om het object te kunnen kennen. Azurmendi moest zich – zo zegt hij – geleidelijk bevrijden van al die filters, van al die oogkleppen die zijn beroep als professor hem had laten opzetten. ‘Ik zei tegen mezelf: ‘Ik stond er vlak voor, waarom heb ik er niet naar gekeken? Dat moet verklaard worden’. Je ziet alleen wat je bewondert. Je ziet – je merkt echt op, je bekijkt, je begrijpt – alleen wat je raakt (*‘affici aliqua re’*), wat je aantrekt, je grijpt. Je ogen gaan pas open wanneer er een bepaalde ontmoeting plaatsvindt.

Om uit te leggen wat hij zag, heeft hij *De omhelzing*⁵ geschreven, dat het boek van de komende maand zal zijn: ‘Mijn probleem bij het schrijven van dit boek’, zo zegt hij, ‘was dat ik wilde laten zien dat wat ik zag, verbazing en veel emotie bij me opwekte. Maar ik wilde ook laten zien waarom ik het niet gezien had’. De video die we zo gaan bekijken en het boek *De omhelzing* laten ons kennis maken met een betrouwbare getuige, die ons helpt om te begrijpen waarom wij niet zien – zoals hijzelf vóór een bepaalde ontmoeting niet zag – en in het niets terecht komen – zoals hijzelf terechtgekomen was in het niets van de ideologie.

⁵ M. Azurmendi, *L'abbraccio. Verso una cultura dell'incontro [De omhelzing. Op weg naar een cultuur van de ontmoeting]*, Bur: Milaan 2020.

Op zijn leeftijd, en met zijn geschiedenis, maakte hij zichzelf *beschikbaar* om naar alles te kijken (van de scholen tot de caritativa, van de gezinnen tot de Fraterniteitsgroepjes), om te proberen ‘de oorzakelijke en historische verbanden van mijn verbazing’ te begrijpen en er consequenties uit te trekken. Zo werd hij zich bewust van alles wat hij voor ogen had en niet gezien had.

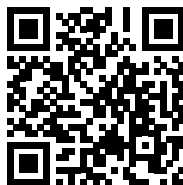
‘Dit leven dat zo mooi is, dit leven dat ik had willen leven, de levensstijl van deze mensen, zo vol toewijding en vreugde, wat maakt deze levensstijl mogelijk?’, vraagt Azurmendi zich af. En hij voegt toe: ‘Iemand kan een hoogtepunt hebben. Er bestaan spectaculaire, prachtige mensen, die als het ware hoogtepunten hebben, maar daarna terugvallen’. Daarom concludeert hij: ‘Er is maar één verklaring voor dit feit: dat wat ze je zeggen, waar is, dat de waarheid echt werkzame waarheid is. [...] De waarheid brengt leven voort. Deze levensstijl wordt ergens door voortgebracht: ze zeggen dat het Jezus Christus is. [...] Deze mensen [zijn] degenen [...] die hem volgen. En dan is twee plus twee vier. En zeg je: ‘Ik moet hierin geloven, dit is de levende Jezus in wie ik geloof’. In God zou ik niet geloofd hebben. [...] Er is een moment dat je gedwongen bent je af te vragen: ‘Hoe kunnen ze het allemaal tegelijk bij het verkeerde eind hebben?’ Zelfs zijn vijanden wisten het... En ze kenden hem niet. Johannes en Andreas gingen met hem mee, maar ze kenden hem niet’.

Laten we er dus samen naar kijken en luisteren.

DE OMHELZING

Transcriptie van het [televisie-interview van Fernando de Haro met Mikel Azurmendi](#)

voor de Meeting 2020 Special Edition
bij gelegenheid uitgave
van diens boek *De omhelzing*.



Fernando de Haro. *Azurmendi, Mikel!*

Mikel Azurmendi. Fernando, hoe gaat het?!

- *Eindelijk is het dan toch gelukt, eindelijk!*
- Hoe gaat het met je? Geen omhelzingen of zo, hoor!
- *De omhelzing is hier. Een andere omhelzing kan nu niet.*
- Hoe gaat het?
- *Goed! Het is erg mooi hier, je houdt alles goed bij.*
- Het is mijn werk, werken is belangrijk.
- *Dit is een moestuin.*
- Een kleintje, hier bij het huis. Ik heb er nog een, met toma-
ten. Als je die wilt zien, gaan we er vanmiddag heen, hij ligt
aan de andere kant van de weg.
- *Zullen we het hebben over 'De omhelzing'?*
- OK!
- *Beginnen we bij de eerste bladzijden... de eerste bladzijden
van dit boek zou je eigenlijk moeten horen in plaats van lezen.*
- Ja, je moet ze eigenlijk horen...

*[Fernando de Haro laat op zijn smartphone een stuk van een
van zijn radioprogramma's horen:]*

*'...en om af te sluiten kies ik een foto uit het laatste nummer van
de 'Vanguardia'.*

- Dat is journalist Fernando De Haro, op Radio Cope, vanaf
half zeven 's ochtends, vlak voor het einde om 8.20.

[de opname vervolgt] ‘...en voor die muur staat een vrouw van kleur, met een zwarte jas. Ze heet Rita. Ze bedekt haar gezicht met haar handen...’

– *Waar was je toen je dit hoorde?*

– In de keuken. Ik sta ‘s ochtends op om zes uur of half zeven en in het weekend luister ik naar deze journalist van wie ik later begrepen heb dat hij Fernando De Haro heet. Ik kende hem niet.

– *We kenden elkaar toen nog niet.*

– We kenden elkaar niet, ik had je gehoord in het ziekenhuis. Ik lag in het ziekenhuis...

– *Waarom lag je in het ziekenhuis?*

– Dat is een lang verhaal dat teruggaat tot 2014, zes jaar geleden. Ik lijd aan artritis aan de handen... daarom werk ik... zodat ze hun kracht niet verliezen... en men adviseerde me bepaalde injecties, zes injecties. Na de vierde zakte ik in elkaar. Die injecties hadden niet gegeven mogen worden zonder een controle van de longen bij elke prik, en ik had er al vier gehad. Ik kon niet meer lopen, zelfs niet zo’n klein stukje... het was 7 juli en ik had besloten naar het ziekenhuis te gaan om te sterven. En ik zei tegen mijn zoon (nu is mijn zoon niet hier, maar toen was hij hier): ‘Breng me naar het ziekenhuis, ik ga sterven’, en dat ik bij niemand in het krijt stond: ‘Ik heb geen schulden, het huis is afbetaald’. In het ziekenhuis zeiden ze hem vier avonden achter elkaar dat ik de nacht niet zou halen. Maar ik haalde het. Ik wilde sterven en ik heb genoeg gedaan om te sterven. In het ziekenhuis had ik deze smartphone, ik zal je hem laten zien... en op een zaterdagochtend hoorde ik jou, ik sliep toen bijna niet. Nu slaap ik wat beter. Ik luisterde en zei tegen mezelf: dit interesseert me. En elke zaterdag en zondag, van 2014 tot 2017, heb ik naar je geluisterd, elke zaterdag en zondag. Ik weet precies wat je denkt. Ik weet hoe je denkt over de werkelijkheid, hoe je denkt over het nieuws over

de werkelijkheid, en wat je denkt over jouzelf die dat nieuws brengt. Dat zijn drie belangrijke aspecten. Dat alles interesseerde mij en ik bleef naar je luisteren. Ik luisterde naar je in de keuken, waar een kleine radio staat.

– *Het boek begint met een paar van die beelden die ik become-mentarieer...*

– Zo begon het voor mij...

– *Daarom laat je het boek zo beginnen...*

– Ik laat het boek zo beginnen, maar als je op een bepaalde manier begint weet je nog niet waarom je dat doet... of misschien toch, hoe dan ook kostte het me veel moeite om het boek te beginnen te schrijven. Anderhalf jaar lang had ik aantekeningen gemaakt en toen besloot ik om een boek te schrijven over die zo bijzondere volksstam. Ik had niet verwacht iets van dit alles in mijn leven tegen te komen. Het was een grote verrassing. Echt buitengewoon. Ik was verrast, ik zei tegen mezelf dat het de moeite waard was om naar te luisteren, beetje bij beetje raakte ik in een emotionele staat van bewondering.

– *Voordat je me vertelt over die bewondering, zullen we je andere moestuin gaan bekijken?*

– Prima, gaan we daarheen.

De verrassing om iemand te vinden, dat verrassende feit, iets of iemand te vinden, of een boek... en wanneer je ziet dat dat interessant voor jou zou kunnen zijn, dan wordt het bewondering. Bewondering is een ontroering die je je laat vereenzelvigen met wat je het dierbaarst is, omdat je het niet verwachtte. Het is iets onvoorziens. Duizenden boeken zijn hierover geschreven. Bewondering laat je instemmen met wat je gevonden hebt, omdat je zelf zo wilt worden, omdat je wilt worden wat je gevonden hebt.

– *Wat mij aan het boek verrast heeft is dat jij, die je leven lang socioloog en antropoloog geweest bent, die uitgebreide studies gemaakt hebt...*

– Jawel.

– *Denk maar aan ‘El Ejido’, aan de immigranten, enz... Maar hier gebruik je een nieuwe methode. Het is een dogma van de sociologie dat je niet betrokken mag raken bij het object dat je bestudeert. Maar jij doet op een gegeven moment, misschien uit bewondering, de neutraliteit van de waarnemer geweld aan.*

– Helemaal waar. Sinds de tijd van Durkheim en Weber zegt de sociologie dat je je tegenover de mens wetenschappelijk moet opstellen, zoveel mogelijk moet kwantificeren en objectiveren; kwantificeren is het beste. Dat is de reden waarom de statistiek zo ontwikkeld is geraakt. Enkel daarom. Durkheim en anderen geloven... zijn ervan overtuigd dat de mens op dezelfde manier verklaard kan worden als een mineraal, dat de menselijke feiten van dezelfde categorie zijn als de feiten van de wereld, als de sociale feiten. Ik heb besloten strikt uit te leggen wat er tegenover een verbijsterde blik gebeurde. Alle anderen willen niet zien wat er gebeurt. Ik zei tegen mezelf: ‘Ik stond er vlak voor, waarom heb ik er niet naar gekeken? Dat moet verklaard worden’. Elke socioloog moet verklaren waarom hij er op een bepaald moment naar is gaan kijken, terwijl hij het alle dagen vóór zich had. Je kunt er alleen maar naar kijken wanneer je het bewondert, wanneer je denkt dat er iets goeds voor jou in zou kunnen zitten. Wanneer de mens ergens naar kijkt, is dat altijd vanwege een belangstelling, en dat geldt ook voor de socioloog. De socioloog kijkt om te zien wat hij wil zien. Wat ik besloten heb te doen – en dat is het boek *De omhelzing* geworden – is te gaan kijken waardoor mijn verbazing veroorzaakt werd en waar ze haar historische wortels had. Ik ben met jou begonnen omdat dat de aardbeving was, zoals toen Paulus van zijn paard geworpen werd. Paulus die van zijn paard valt, of Sint-Maarten die zijn mantel weggeeft, aan de arme geeft... Je kunt ‘van je paard vallen’ door iets te horen zeggen. Het was een ontmoeting met jou, zonder iemand ertussen, met jouw

stem... Het kan een boek zijn, het kan van alles zijn. Ik zei toen: 'Dit vind ik mooi, ik zou het mooi vinden deze mening te hebben tegenover de dingen die gebeuren; waarom heb ik die niet?'

– *Je begint een vergelijking te maken.*

– Je begint te zeggen: 'Waarom heb ik die mening niet?', en vervolgens begin ik mijn 'ik' opnieuw op te bouwen en de grenzen van mijn ik vast te stellen, waarvandaan ik naar jou kijk en luister. Dit doet een socioloog nooit. Een socioloog is 's morgens wit en 's middags zwart en de volgende ochtend geel en de volgende middag rood. Hij kan veranderen. Kijk maar naar onze president...

– *Er is nog iets wat me opvalt in je boek, namelijk dat het breekt met een zekere inertie. Het boek zit vol namen: eerste de mijne, dan die van Javier Prades, dan Macario. Het zijn bijzondere geschiedenissen, waaruit jij kennis haalt.*

– Het zijn ontmoetingen, ontmoetingen...

– *Maar de Verlichting zegt het tegenovergestelde: om kennis te verwerven moet je naar het universele kijken, terwijl jij naar het bijzondere kijkt.*

– Waarom moet je naar het universele kijken?! Het universele is een fictie. Het universele kun je nergens vinden. Het bestaat niet. Je kunt wel hypotheses formuleren vanuit ervaringen die je gehad hebt. Maar het blijven beelden. Ik wilde de oorzakelijke en historische verbanden van mijn verbazing identificeren. Mijn volgende voorwerp van verbazing was Prades. Prades is iemand die ik schreef nadat ik acht jaar lang elk jaar van hem een kerstkaart ontvangen had, omdat we elkaar in 2002 in Madrid ontmoet hadden op een symposium over immigratie en multiculturalisme. Hij schreef mij en ik antwoordde nooit, nooit! Na mijn ziekte [nam ik mij voor] het goede te doen wat ik nog kon doen, en het eerste wat ik gedaan heb is hem schrijven, ik schreef hem om vergeving te vragen: 'Acht jaar lang

heb ik je niet geschreven, heb ik je kaarten nooit beantwoord, ik vraag je vergeving'. Hij antwoordde me dat hij langs San Sebastian zou komen en dat we elkaar zouden kunnen ontmoeten. Het lijkt misschien banaal, maar we hebben gesproken over de Verlichting. Onze standpunten kwamen overeen, al vertrokken we vanuit verschillende gezichtspunten, hij vanuit de kennis, ik vanuit de ethiek. Ik was jarenlang universitair hoogleraar ethiek geweest, tot ik overstapte naar de antropologie. Prades is iemand die naar je luistert, die je vragen stelt... die je verbaast en die op zijn beurt ook verbaasd is, verbaasd over het feit dat je het nodig hebt met hem te praten; hij is verbaasd dat je naar hem kijkt, en dit verbaast je nog meer. Hij heeft een blik die in je doordringt en je kalmeert. Hij nodigde me uit om naar een bijeenkomst in Madrid te komen, en ik zei tegen mijn vrouw: 'Ik ga daar niet heen'. Maar zij zei: 'Je hebt tegen hem gezegd dat je zou gaan'. Dat was waar, dat had ik tegen hem gezegd... Ik wilde me verzoenen met die man die op een bijzondere manier naar me keek, die me begreep en naar me luisterde. En zo ben ik naar de EncuentroMadrid gegaan. Ik moest over mijn eigen schaduw stappen, want wat had ik te maken met die christenen?

– *En dan kom je daar, en dan zeg je dat het lijkt op het 'Fête de l'humain' dat je in Parijs gezien had.*

– Ja, het herinnerde me aan het *Fête de l'humain*, het Feest van het Menselijke... Ik heb negen jaar lang in Parijs gewoond, daarvoor had ik een jaar lang in een fabriek gewerkt. Ik was op het *Fête de l'humain* van 1970, want in die tijd noemde ik mezelf marxist. Ik ben nooit lid geworden van de Communistische Partij, maar ik stond er dichtbij. Het was het jaar van het 'proces van Burgos' en de Communistische Partijen van Spanje en Frankrijk hadden zich over heel Europa verspreid. Ik woonde bijeenkomsten bij in Zwitserland en in België, georganiseerd door de Communistische Partij. Ik zag daar wat het

communisme was en ik heb nooit gesympathiseerd met die partij. En op de *EncuentroMadrid* ontmoet ik het menselijke zèlf, geen *Fête de l'humain*; ik ontmoet menselijke personen, mensen die glimlachen, die in stilte komen en gaan. Ze begroeten elkaar, omhelzen elkaar, luisteren naar je, stellen je vragen. Kinderen die rondrennen... Glimlachen, vreugde... Ik stond versteld. Nooit had ik zoiets verwacht.

– *Toen ik begon te luisteren naar jouw kritiek op de Verlichting, tijdens de 'EncuentroMadrid', werd ik getroffen. [Ik dacht:] 'Deze man, die de hele moderne en hedendaagse filosofie in zijn hoofd heeft, heeft een kritiek op de Verlichting zoals niemand anders in Spanje die heeft'.*

– Ik had daarover met Prades gesproken. Hij had me gezegd: 'Wat jij denkt, moet je daar zeggen!'



– Dit is het strand van Ondarreta, dat één is met dat van La Concha. De twee worden gescheiden door een voorgebergte genaamd Pico de Oro, daar was het paleis waar koning Juan Carlos geboren is en gewoond heeft. Dit is de oorspronkelijke kern van San Sebastian. In de elfde eeuw bestond alleen dit hier, en nog een klooster.

– *Is dit jouw buurt, Ondarreta?*

– Dit is mijn buurt. Ik ben iets verderop geboren, in Cuesta de Igueldo. Mijn vader had hier de houtskoolput. Hier was de gevangenis van Ondarreta.

– *Je gaat dan naar het Seminarie, en als je 22 bent gooien ze je eruit – of ben je zelf weggegaan?*

– Ze hebben me eruit gegooid, ik was 21. We gingen weg met z'n zessen, vijf die geschorst waren en eentje die vrijwillig met ons meeding. Ze stuurden ons weg zonder enige verklaring, en ik ging vragen waarom ze me eruit gooiden. En weet je waarom?

– *Waarom dan?*

– Ze zeiden me: ‘Jij hebt gezegd dat alle priester Baskisch moeten kennen’. Ik antwoordde dat dat klopte. ‘Als ik het niet gezegd heb, dan denk ik het in elk geval’. Dat was de reden.

– *Wat was het christendom in die tijd voor jou? Iets notionistisch, een doctrine, een vroomheid?*

– Iets tussen een mythe en een doctrine in; de sacramentele kant was mythisch, en alles was een stel regels en een belijdenis, en verder niets. Wat mij fascineerde, was rechtvaardigheid. Wat is rechtvaardigheid? Waarom is er geen rechtvaardigheid? Het was de tijd van Franco, 1962 of ’63.

– *In 1965, het jaar waarin ik geboren ben, ga jij bij de ETA.*

– Ja, daarvoor had ik twee jaar in een fabriek gewerkt. Toen ze me van het seminarie stuurden, wilde ik doen wat jullie de ‘verificatie van de hypothese’ noemen. En dat deed ik. Mijn hypothese was dat er sociale rechtvaardigheid nodig was, en dat die onmogelijk was onder het toenmalige regime. Ik wilde zien hoe het er onder andere regimes aan toeging, in de wereld van het werk. Ik ging naar Duitsland en naar Parijs om bij Hutchinson te werken. En in Parijs gebeurde er iets ongelooflijks, ik vond daar een buitengewoon iemand (ik ontmoette er drie, maar één van hen was buitengewoon), van de ETA. Hij was na een overval naar Frankrijk gevlucht, maar was vastbesloten om terug te keren. Hij liet me Ho Chi Minh, Truong Chinh, Che Guevara lezen... Ik was gefascineerd door die man. Een verrassende ontmoeting. Ik was naar Parijs gegaan om te studeren, ik had gesproken met de rector, er was geen probleem, ik stond op het punt om me in te schrijven, maar net toen ik dat wilde doen zeiden mijn vrienden van de ETA dat ik terug moest keren naar Spanje om daar te studeren, en ik begon te sympathiseren met hun ideeën...

– *En de beroemde stemming... Was Julen Madariaga jouw leider?*

– Toen ik hier aankwam, stuurde de leider van de ETA, Paxti Iturrioz, mij in de zomer naar Pasajes om daar te werken en er een vakbondscel op te zetten. Heel de zomer werkte ik als lossers. Er ontstond een zekere vriendschap met Paxti Iturrioz. En in die herfst van 1966 komt er iemand van buiten, Julen Madariaga, roept al onze mensen van San Sebastian bij elkaar en zegt ons dat Paxti Iturrioz nog diezelfde nacht gedood moet worden. We houden een stemming en hij zegt dat zijn eigen stem dubbel telt. Hij legt een pistool op tafel en zegt: ‘We moeten hem nog deze avond doden’. We hadden allemaal een knoop in onze maag. We stemden en het ‘nee’ wint met één stem.

– *En dit feit heeft je getekend...*

– Het heeft me onuitwisbaar getekend. Ik ga bij de organisatie en het eerste dat mij wordt gevraagd is te stemmen over het vermoorden van een persoon; ik kijk om me heen en zie mensen die bang zijn, anders dan ik. Het is verschrikkelijk om te stemmen over het doden van een mens. Wie ben jij om dat te doen? Het dwingt je om met jezelf in het reine te komen. Iets klopt er niet. Ik ben toen niet uit de ETA weggevlucht, ik stortte in, maar ik ging niet naar de Vergadering, het was de Vijfde Vergadering, het eerste deel; maar een vriend, die de leider was, nodigde me uit: ‘Je moet komen, je moet komen’, en toen ben ik naar het tweede deel van de Zesde Vergadering gegaan, en ik kwam er vandaan met een kleine opdracht, genoeg om me te laten stoppen met studeren, want ik had me ingeschreven voor economie. Zo ben ik bij de ETA gegaan. Op Sacramentsdag van 1967 pleegden we een overval op een winkel, en halverwege de overval, toen we op het punt stonden om de pui te rammen en de winkel binnen te gaan, kwam de Guardia Civil en schoot op me. Ze schoten op me van twee meter afstand, ik had dood kunnen zijn. Ik vlucht naar de bergen en blijf daar drie weken. In 1969 vormden we enkele groepen die de ETA

wilden hervormen en we stelden voor dat de ETA de wapens zou neerleggen en geen mensen meer zou vermoorden, want in 1968 was er iets heel ernstigs gebeurd; de kameraad die mijn plaats had ingenomen, omdat ik gevlucht was, en degene die ik bij de ETA had gehaald, die twee vermoordden de eerste Guardia Civil, José Pardines. Het was in 1968, ik zat toen in Parijs, ik zag dat alles, identificeerde me met de doden. Extebarrieta stierf omdat hij zijn pistool trok en de Guardia Civil hem neerschoot. En ik dacht: ‘Eigenlijk had ik daar moeten staan’. In feite zag ik mezelf als een moordenaar.

– *Wat betekende die periode voor jou? Want een paar jaar later, hier in het centrum van San Sebastian, vermoordt de ETA Gregorio Ordoñez, in een restaurant.*

– Dat was in 1995, dertig jaar later. Ik... – om je de affaire-Ordoñez uit te leggen – ik vocht toen tegen de ETA op persoonlijk niveau, met mijn studenten, maar nooit politiek, nooit publiekelijk. Ik heb pas iets publiekelijks gedaan toen ze Ordoñez vermoordden, die de burgemeester had moeten worden van San Sebastian, omdat hij binnen de *Partido Popolar* de meeste stemmen had gekregen; toen hebben we een assemblee gehouden op de Universiteit, de eerste en enige assemblee die er op de Universiteit van Baskenland ooit gehouden is. Er is nooit een andere assemblee geweest dan degene die wij de dag na de moord op Ordoñez hielden. [Fernando] Savater vertelt daarover, want zijn vrouw was daar toen bij. We waren met vijf hoogleraren, en alle vijf werden we in de weken erna bedreigd. Ze stuurden ons ingewanden van dode dieren.



– *De Kammen van de wind* van Eduardo Chillida. Chillida woont daarboven. Hij zegt iets heel moois. Daar is het westen, daar het oosten, de wind komt daar vandaan. Wij noemen het

de ‘Galicische wind’. Chillida zegt dat de wind ‘gekamd’ San Sebastian moet betreden. Kijk, daar is San Sebastian. De delen kloppen alleen als je het geheel ziet. Een kam, een bezem of een borstel zijn een serie punten die alleen gezamenlijk een zin hebben, zoals het menselijke.



– *Door eieren te breken...*

– Maak ik voor jou een omelet met kabeljauw. De kabeljauw met uien is al klaar.

– *Heb je de kabeljauw al ontzout?*

– Je moet de kabeljauw eerst ontzouten en dan voeg je de ui toe; en ik doe er ook wat paprika bij. Anderen doen het weer anders, maar let maar eens op, je krijgt een omelet die gemaakt is zoals God het wil.

– *Nog even over je boek. Jij die je lange tijd aan het onderwijs hebt gewijd, hebt verschillende scholen van Gemeenschap en Bevrijding bezocht, en je werd getroffen door de manier van lesgeven. Wat heeft jouw aandacht getrokken?*

– De opvoeding... Wij waren onderwijzers. De eerste verrassing was dat de leraren van CL zich niet beschouwen als onderwijzers en het woord ‘onderwijzers’ niet gebruiken. Voor hen gaat het om opvoeding. Er is een verschil tussen onderwijs en opvoeding. Onderwijs kan ook door een robot gegeven worden. Opvoeden betekent om de leerling geven, en ik heb gezien hoe ze dat deden. Ik heb de liefde, de passie, de toewijding gezien die ze stopten in alles wat ze deden. Ik zag in een kleine gang, op de Kolbe[school] of op de Newman[school], waarschijnlijk op de ‘Newman’: ‘Jij bent een geschenk’. Aan het kind dat leert spreken, nog voordat het leert schrijven, wordt geleerd dat het een geschenk is. Weet je wat dat betekent? Ze leren het kind dat het een geschenk is, dat er anderen zijn die

ook een geschenk zijn, dat er iemand is die ons ‘schenkt’. Dat is essentieel voor ze. Het kind... zo kun je aan een kind uitleggen wat de werkelijkheid is... zijn eerste kennismaking met de werkelijkheid, de eerste stappen die het zet in de wereld... het weet al dat het de ontvanger is van een geschenk. Dat heeft me met stomheid geslagen.

[terwijl hij de omelet maakt]

– Ik gebruik weinig zout.

– *Ik ook, want dat is niet goed voor de bloeddruk.*

– De bloeddruk stijgt en de aandacht, de *atención* daalt, zeggen we in het Baskisch.

– *Een ander thema dat me opvalt is dat van de caritas. Wanneer je bij de mensen van Bocatás komt, mensen die voor drugsverslaafden zorgen, in de Cañada Real, waar alle drugsverslaafden zitten... Ik heb daar ooit een reportage gemaakt, en het is verschrikkelijk, want veel van hen zijn net spoken. Je wordt er bang van...*

– Ik ben daar twee uur geweest, ik ging erheen met Macario – hij was er nog nooit geweest, hij is meegekomen omdat ik hem vroeg – en ik zei tegen hem: ‘Laten we weggaan, dit is absurd, wat doen ze hier, wie zijn ze aan het redden?’ Mijn opvatting van caritas was die van Max Weber, ik vertel dat in mijn boek. Ik heb die uit *Economie en samenleving* – een boek dat ik goed ken –, ik citeer de alinea waarin hij zegt dat ‘liefdadigheid het geven van aalmoezen aan mensen is’. Ik dacht dat dat caritas was, aalmoezen geven aan behoeftigen. En ik vraag aan die jongeren daar: ‘Wat staan jullie hier linzen uit te delen aan deze mensen?’ Er komt een zwarte man, hij kan niet rechtop staan, hij loopt met een stok, hier was de tafel, hij pakt een pak melk van de tafel en doet het in zijn rugzak, pakt een pak koekjes en gaat dan weer weg zonder zijn hoofd op te heffen. ‘Wij zijn hier om ons leeg te maken van onszelf’. Dat geeft je veel om over na te denken. Je moet veel praten om te begrijp-

pen wat het betekent om je leeg te maken van jezelf. Jezelf leeg maken betekent bereid zijn om alles tegen je te laten zeggen en zelf niets te zeggen. Jij bent daar om iets te ontvangen. Als je jezelf niet leegmaakt, ontvang je niets. Je moet je ontdoen van je vooroordelen. Wij zaten vol vooroordelen, jij en ik: ‘Wat moeten we hier in vredesnaam doen?’

– *Ik dacht hetzelfde.*

– Dat is het vooroordeel, want wij hoeven niets te geven; je moet je leegmaken van jezelf. Blijf daar, wacht, ze zijn behoeftig. Dat is wat Jezus deed. Jezelf leegmaken betekent bereid zijn om je te laten beminnen. Doordat iemand je iets geeft, je iets zegt... Ik weet dat er ook resultaten zijn geboekt in de Cañada, enkele mensen zijn beter geworden.

– *Maar heel vaak zijn er geen resultaten.*

– Er zijn nauwelijks resultaten, in totaal hebben ze in 24 jaar twee dozijn mensen gered. Maar zichzelf zijn gered. Ze hebben zich gegeven.

– *Zullen we de omelet maken?*

– Ik maak de peultjes klaar, hier is het konijn. Deze pan is voor de peultjes.

– *Je gaat dan mee met een groep gezinnen, met Ferrán. Je was al getroffen door de opvoeding, door de caritas, en plotseling treft je de eenheid die je in die gezinnen ziet.*

– Ik merk dat je de hoofdstukken van het boek volgt. Toen we in de tuin waren, wilde ik je zeggen, en heb ik je niet gezegd, dat mijn probleem bij het schrijven van dit boek was dat ik wilde laten zien dat wat ik zag, verbazing en veel emotie bij me opwekte. Maar ik wilde ook laten zien waarom ik het niet gezien had. Ik moest de verschillende momenten van emotie, van verbazing, van wat ik ‘bewondering’ noemde, bij elkaar brengen. Deze bewondering, op welke momenten deze plaatsvond, want ik ben twee jaar bezig geweest...

– *Het is echt een lang onderzoek geweest...*

– Maar ook wat die bewondering veroorzaakte. Je vraagt me naar de dingen die me verrast hebben. Ik zeg dit zodat de mensen je vraag kunnen begrijpen, want misschien zijn er die het boek niet gelezen hebben en zich afvragen: ‘Waarom vraagt hij hiernaar?’ Ik zag daar heel veel mensen bij elkaar komen. Ik was een van hen. Het eerste wat ze bij La Masía deden, was mij vragen: ‘Vertel ons over je leven. Vertel me wat over jezelf’. Ik dacht dat het een soort groepstherapie was. Maar het was geen groepstherapie. Ik begreep de betekenis die het vertellen voor hen had. Die begreep ik heel gauw toen ik met ze sprak. Het is geen groepstherapie, het is Gods therapie. Wat een therapie! Om een leven te verklaren, moet je allereerst een identiteit hebben. Klein Duimpje vertelt zijn eigen verhaal niet, dat vertellen anderen, maar als ze je zeggen dat je moet vertellen, vertel jij je leven. Het is een probleem van identiteit, of je in staat bent een unitair verhaal over jezelf te vertellen, van je kindertijd tot nu toe. Het grote probleem van de identiteit is, zoals de sociologie heeft aangetoond, dat de mens, sinds Sartre, moeite heeft...

– *Om een continuïteit van identiteit te behouden.*

– Omdat hij denkt dat hij de baas is over zichzelf, zijn eigen voorkeuren heeft, dat hij de baas is over zichzelf en altijd doet wat hem interesseert, wat zijn verlangen bevredigt. En elk moment verandert hij, hij gaat van het ene ding naar het andere. Dat weten we allemaal heel goed. Het punt is allereerst wat al onze gedragsveranderingen verenigt in één enkel ik, dat al deze verschillende gedragingen mij betreffen: dit ‘ik’ ben ik en ik ben de baas over mezelf en ik ben verantwoordelijk voor mezelf en voor wat ik gedaan heb. En, ten tweede, ik kan een overgang maken van mijn kindertijd naar mijn jeugd en van mijn jeugd naar dit moment. En ik ben dezelfde. Ik ben mezelf, ook al ben ik niet hetzelfde omdat ik veranderd ben.

– *Maar er is een continuïteit van het ik.*

– De continuïteit zit hem in het feit dat ik de baas ben over de veranderingen in mijn gedrag. Want uiteindelijk is dat het ik, mijn gedragingen.

– *Geen abstractie.*

– Dat heb ik daar heel duidelijk gezien. En ik heb gezien waarom ze het doen; je beseft waarom ze het doen. Ze doen het omdat God er is. Het is opmerkelijk, ik heb het ook in een huwelijk gezien; ik vroeg het, aan een stel: ‘Wat is er tussen jullie, man en vrouw?’ En zij antwoordden: ‘God’. Hier en daar vroeg ik om uitleg, en dan zie je dat God altijd het element is dat twee levens kan verenigen.

– *Hoe komt het dat je op een bepaald moment, midden in die worsteling, moet denken aan Wittgenstein? Wittgenstein heb jij uitgebreid bestudeerd, en in je boek citeer je op een bepaald moment een passage uit de Dagboeken van Wittgenstein waar hij zegt: ‘Tenzij God me komt opzoeken’. Waarom moet je midden in die worsteling aan Wittgenstein denken?*

– Voor mij is Wittgenstein één van de vier of vijf belangrijkste figuren van de twintigste eeuw. Een leermeester. Hij had alles. Hij deed afstand van geld en roem en ging lesgeven in een dorpje in Zwitserland; het was een buitengewone persoonlijkheid. Zijn *Tractatus*, zijn *Filosofische beschouwingen*... Ik heb drie keer, zo niet vaker, Julián Carróns *Disarming Beauty* gelezen en ik vond er dit citaat uit de *Dagboeken* van Wittgenstein: wat willen we meer dan verlossing! Waar is ze? Maar, zegt hij, we zijn hier, gezeten aan ons bureautje, we krijgen wat licht uit het dakraam, een kleine lichtstraal, je kijkt ernaar, het is een teken van het absolute waarnaar ik zou willen opstijgen, maar ik blijf gefocust op aardse dingen. En hier stop ik, tenzij God zelf komt om me te verlichten. Ik begreep wat het was dat Wittgenstein niet durfde. Ik pakte zijn *Dagboeken* erbij – ik heb ze thuis staan – en ik bedacht dat er bij agnostici altijd een angst leeft om de waarheid te ontdekken. Liever zegt hij: ‘Ik

weet het niet, het zou kunnen zijn, maar... Moge het licht over mij komen!' Ik kan geen oordeel uitspreken over Wittgenstein, over zijn einde, over waar hij nu is. Ik bewonder hem. Ik denk dat hij niet beseftte dat hij een recalcitrante agnosticus was. Hij had kunnen zeggen: 'Wat als ik naar het licht ging? Waarom klim ik niet naar boven om naar buiten te kijken?' Ik denk dat dat het is wat ik wilde doen: naar het dakraam klimmen om te kijken. En toen zag ik jullie!

– *Je beseftte dat je niet stil kon blijven zitten.*

– Als ik gedaan had zoals Wittgenstein, zou ik een herhaler zijn geweest. Ik probeer altijd verder te gaan.

– *De omelet met kabeljauw is heerlijk!*

– De volgende zal beter zijn!

– *Eén moment in 'De omhelzing' lijkt me het fascinerendste van allemaal: je bevindt je tegenover deze volksstam die je aan het bestuderen bent, en op een bepaald moment, acht je de hypothese aannemelijk, mogelijk, dat wat je ziet, een gevolg is, niet alleen van God, maar van een mens geworden God. Je sluit de kwestie niet af door te zeggen dat deze mensen zich zo gedragen omdat ze in de greep zijn van een collectieve neurose of vanwege een sublimatie van hun verlangens; er is een moment in het boek dat je vaststelt dat de hypothese aannemelijk is. Hoe ben je bij dat moment gekomen?*

– Je doelt ongetwijfeld op een van de laatste passages, waarin ik een soort berekening maak: 'Dit leven dat zo mooi is, dit leven dat ik had willen leven, de levensstijl van deze mensen, zo vol toewijding en vreugde, wat maakt deze levensstijl mogelijk?' Iemand kan een hoogtepunt hebben. Er bestaan spectaculaire, prachtige mensen, die als het ware hoogtepunten hebben, maar daarna terugvallen. Maar hier zie je deze levens, twee jaar lang heb ik deze levens, deze personen gevolgd (in het boek zijn het personages, maar het zijn personen), gezinnen, en ik weet dat dit onmogelijk is, tenzij door een wonder. En

dan is dit gezin een wonder, en die persoon is een ander wonder. Dan zijn er overal wonderen. En dat is erg mysterieus. De levensstijl zet me ertoe aan me af te vragen: ‘Waar komt deze levensstijl vandaan?’ Je kunt een of twee jaar een hoogtepunt beleven, maar heel je leven... Maar jouw leven, het volgende leven, levens zodat deze bestaan al tweeduizend jaar. Ik denk dat de christenen tweeduizend jaar hebben geleefd zoals jullie, de mensheid mooi hebben gemaakt, caritas en liefde hebben laten bloeien. Sociologen praten er niet over omdat ze niet geïnteresseerd zijn. Ze praten niet over Gemeenschap en Bevrijding of over andere christenen die ik niet ken maar die er wel zijn, ik weet dat ze bestaan want ik heb er ontmoet, in gemeenschappen, in broederschappen. Dan vraag je je af. Eén leven zou je nog kunnen verklaren, een flinke periode van een leven – niet een heel leven –, maar de gezinnen, de levens, generaties die goed doen, die het goede belichamen... Er is maar één verklaring voor dit feit: dat wat ze je zeggen, waar is, dat de waarheid echt werkzame waarheid is. De waarheid is altijd werkzaam. De waarheid brengt leven voort. Deze levensstijl wordt ergens door voortgebracht: ze zeggen dat het Jezus Christus is. Als ik dat leven nodig heb, als het een voorwerp van bewondering voor mij is, dan moet ik met bewondering kijken naar de motor die dat leven beweegt. En dat is alles. Dan begrijp je dat die motor een mens is geweest. God die mens wordt. Alleen zo kun je het begrijpen. Ik ben docent Vergelijkende Religiegeschiedenis geweest. Ik wil hiermee afsluiten: de goden die we allemaal bestuderen, zijn abstracties. Er is nog nooit iemand geweest die zei wat Jezus zei: ‘Vergeeft elkaar, bemint elkaar, bezoekt de zieken, geeft voedsel aan de hongerigen, de ander is belangrijker dan jij, het leven is je niet [gegeven] om het te bewaren, maar om het te geven, en als je probeert het te bewaren, verlies je het’. Er is in heel de mensheid – ik heb hem althans niet ontmoet, en denk maar niet dat ik de religies niet ken, ik

heb er honderden boeken over gelezen – niemand die dit gezegd heeft. En het is niet alleen dat Jezus dat zei, het is dat deze mensen degenen zijn die hem volgen. En dan is twee plus twee vier. En zeg je: ‘Ik moet hierin geloven, dit is de levende Jezus in wie ik geloof’. In God zou ik niet geloofd hebben.

– *Waarom niet?*

– Omdat God een idee is. Eerst de filosofie, en vervolgens de godsdienst en de theologie, zijn in de val getrapt God te reduceren tot een idee. Dat is het verschil. Wij hebben het niet over God. We hebben het over een mens die God was, die ons leert waar we heen moeten.

– *Ik herinner me de dag waarop je ons zei: ‘En wat als het waar is dat Jezus verrezen is?’ Je worstelde met de waarachtigheid van dat getuigenis.*

– Er is een moment dat je gedwongen bent je af te vragen: ‘Hoe kunnen ze het allemaal tegelijk bij het verkeerde eind hebben?’ Zelfs zijn vijanden wisten het... En ze kenden hem niet. Johannes en Andreas gingen met hem mee, maar ze kenden hem niet. ‘Maar het is de Meester’. Ze brengen twee of drie jaar door met de meester. Je zou er zó veranderd uitkomen, vervolgens! Dat is de verrijzenis. We weten dat de verrijzenis er is. Hij is verrezen en hij heeft ons gezegd dat wij zullen verrijzen.

– *Mikel, bedankt voor het schrijven van ‘De omhelzing’. Bedankt voor dit moment van gesprek, voor wat je de afgelopen jaren hebt uitgewerkt.*

– Ik ben het die jullie moet bedanken. Dank je wel dat je deze vier, vijf, zes jaar achter de microfoon hebt gezeten. Het was een schok voor mij. Ik ben het die jou moet bedanken, Fernando. Die uitzendingen hebben ons hier gebracht. Ik zal je nooit genoeg kunnen bedanken.

– *Ik zal jou nooit genoeg bedanken voor wat het betekend heeft jou te ontmoeten en van je te leren.*

Dank je wel, Mikel!



Conclusie door Julián Carrón

Net als Azurmendi wordt ieder van ons allereerst uitgenodigd om te *kijken* naar wat er voor zijn ogen gebeurt, naar wat er nu aan het gebeuren is. Waarom meen ik dat het allereerst voor onszelf zo doorslaggevend is, voor de achting die we voor ieder van onszelf moeten hebben? Omdat als we niet kijken naar wat er gebeurt, naar Christus' gebeurtenis die gebeurt, als we er niet in meegaan, wijzelf geen weg kunnen gaan en dus ook de anderen niet kunnen helpen. Ons leven staat op het spel in de relatie met de gebeurtenis die *nu gebeurt*. Al het overige is niet bij machte ons leven te veranderen. We kunnen de gebeurtenis niet vervangen door een uitleg, een interpretatie, een doctrine. Dat zou het niets alleen maar versterken! Inderdaad proberen veel van onze discussies in feite juist het niets toe te dekken. Je kunt dat zien aan het feit dat ze ons niet veranderen en uiteindelijk gaan vervelen. Maar geen enkele discussie kan teniet doen wat we afgelopen zomer in veel mensen hebben zien gebeuren.

Het is juist tegenover de feiten dat we verifiëren of we beschikbaar zijn om te kijken, om ons te laten raken, zoals we het Azurmendi hebben zien doen, zoals allen het deden tegenover de genezing van de blindgeborene, want niets kan ons nihilisme, ons niets meer uitdagen dan het gebeuren van de gebeurtenis. Enkel 'een nieuwe, andere, waardere, vervuldere, wenselijkere menselijkheid', zei don Giussani,

‘kan [door]breken in ons bewustzijn van mensen, en wel van mensen van deze tijd’. Het is het enige feit ‘dat aangevoeld kan worden als een uitnodiging die fascineert en bevrijdt’.⁶ Alleen zó, als een gebeurtenis die nu plaatsvindt, in jouw en mijn geschiedenis, maakt Christus zich ervaarbaar als hoop in het heden, als iets dat het heden overwint en de toekomst met hoop vervult.

We hebben het herkend in veel getuigenissen van afgelopen zomer. Wat moet die christelijke Palestijnse vrouw – die sprak op de Internationale Assemblee van de verantwoordelijken – hebben gezien in die groep Italiaanse pelgrims van de beweging, dat het haar – die haar geboorte in Palestina beschouwde als een straf voor haarzelf en haar kinderen – deed besluiten in haar land te blijven, dat ze jarenlang had willen ontvluchten? Ze had iets ontmoet dat haar blik op alles veranderd had. Wat voor ervaring moet onze ernstig zieke vriendin van de beweging, Xiao Ping, gehad hebben, om ‘het kloppende hart van de gemeenschap’ van Taipei te worden? Dat ze zelfs zei: ‘De laatste tijd heb ik begrepen dat het nu niet zozeer mijn taak is om te leren staan tegenover het lijden of de dood die eraan komt, maar om de tijd die mij rest te gebruiken om aan iedereen te vertellen wat ik ontmoet heb’.⁷ Zij heeft begrepen wat in het heden het meest noodzakelijke is.

Zoals een van jullie mij schrijft: ‘Ik ben geraakt door deze zin in het ochtendgebed van woensdag: ‘De Geest die gij ontvangen hebt, is er niet een van slaafsheid, die u opnieuw vrees zou aanjagen. Waar de Geest van de Heer is, daar is vrijheid’. Inderdaad, in iemand die deze ervaring beleeft van bevrijding van de angst, van vrijheid, in zo iemand kun je de ‘glinsterende

⁶ J. Carrón, *Glinsterende ogen*, op. cit., p. 106-107.

⁷ ‘Lettere [Brieven]’, in: *Tracce*, no. 9/2020, p. 2.

ogen' zien die je redden van het niets'. Zoals bij onze vriendinnen in Bethlehem en Taipei.

Welk gezicht hij ook mag hebben, wat de karaktertrekken van zijn persoon ook mogen zijn, het kan ook de laatst aangekomene zijn, 'de autoriteit is een persoon in wie je kunt zien dat wat Christus zegt, overeenstemt met het hart', zei don Giussani – herinneren jullie je de vorige Dag van de opening van het jaar? –, dus kunt zien dat Christus waar is en overwint; en hij voegde eraan toe: 'Hierdoor wordt het volk geleid',⁸ niet door geklets, door discussies of door de rollen die iemand heeft!

In seculiere termen is dit verwoord door Polito, naar aanleiding van de recente geweldsexplosie onder jongeren, die laat zien dat de werkelijke noodsituatie de opvoeding betreft. Wat kan er een antwoord op bieden? Enkel "leermeesters' die in staat zijn de vinger te leggen op de wonde plek die er is in het hart en de geest van elke mens die gevormd wordt; en gelukkig degenen die ooit in hun leven zo'n leermeester ontmoet hebben'.⁹

De vinger leggen op de wonde plek... Het kan een zuchtje zijn geweest, zegt Giussani: 'Want de Heer werkt ook met zuchtjes. [...] Ook in een zuchtje, al is het maar voor een moment, bemerkt de mens een soort aantrekking, een suggestie, heeft hij de intuïtie van iets mooiers, iets meer overeenstemmends, beters',¹⁰ ontstaat er in hem een bewon-

⁸ Uit een gesprek van Luigi Giussani met een groep *Memores Domini* (Milaan, 29 september 1991), geciteerd in 'Wie is hij toch?'. *Dag van de opening van het jaar van de volwassenen en studenten van Gemeenschap en Bevrijding*, 28 september 2019, <https://nl.clonline.org/cm-files/2019/10/13/gia-2019-a4-ola.pdf>.

⁹ A. Polito, 'La violenza nichilista tra i giovani [Nihilistisch geweld onder jongeren]', op. cit.

¹⁰ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de beweging*, Betsaida: 's-Hertogenbosch 2019, p. 111.

dering, zei Azurmendi. Daar, tegenover dat moment, vindt heel onze strijd tegen het nihilisme plaats, in onze beschikbaarheid om dat ‘zuchtje’ te onderscheppen en te volgen. Daarom hangt alles af van onze moraliteit, van onze beschikbaarheid, dus van onze liefde voor de waarheid.

De eerste voorwaarde voor de weg is dus – zoals we gezien hebben – te kijken. ‘Het Evangelie’, onderstreept don Giussani in 1994, ‘gebruikt meer dan 500 keer het werkwoord ‘kijken’ en maar 150-180 keer de werkwoorden ‘geloven’, ‘beminnen’ en ‘volgen’.¹¹

Kijken. ‘Is dat alles?!’ Ik snap dat het voor sommigen misschien te weinig lijkt, met alle uitdagingen die op ons af komen. Maar het was niet te weinig voor don Giussani, die het ons altijd heeft voorgesteld als de eerste en beslissende voorwaarde voor een echt menselijke weg. De oudsten onder ons zullen zich de beroemde Paasposter van 1992 herinneren, die met Marcellino: ‘Het gezelschap zegt je [...] vooral: ‘Kijk’. Want in elk roepingsgezelschap zijn er altijd personen, of momenten van personen, naar wie je kunt kijken. In het gezelschap is het belangrijkste: te kijken naar de personen’.¹²

In een gesprek met Giovanni Testori in 1980 zei Giussani: ‘Het lukt me niet een ander teken van hoop te vinden dan de vermenigvuldiging van deze mensen die aanwezigheden zijn. De vermenigvuldiging van deze personen; en een onvermijdelijke sympathie [...] tussen deze personen’.¹³

¹¹ L. Giussani, *Il tempo si fa breve [De tijd is kort geworden]*, Geestelijke oefeningen van de Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding. Aantekeningen van de overwegingen.

¹² ‘Volantone di Pasqua [Paasposter], 1994, Comunione e Liberazione [Gemeenschap en Bevrijding]’, in: L. Giussani, *In cammino [Op weg]. 1992-1998*, Bur: Milaan 2014, p. 366.

¹³ L. Giussani, G. Testori, ‘Il senso della nascita [De zin van de geboorte]’, Bur: Milaan 2013, p. 116.

De tweede voorwaarde is erkennen – hetgeen de bloei is van wat al in dat kijken besloten ligt. Erkennen dat er in wat je ziet iets anders zit, zoals onze vriend Mikel deed na drie jaar samenleven met de mensen van de beweging in Spanje. Maar om te erkennen moet je een fundamentele *loyaliteit* hebben, als we niet willen dat Jezus' bittere constatering in de parabel van de twee zoons, die we in het Evangelie van deze zondag zullen lezen, ook op ons van toepassing is. Wie heeft de wil van de Vader gedaan? Degenen die de feiten erkend hebben waardoor de Vader zijn wil liet blijken. 'Toen zei Jezus hun: '[...] De tollenaars en de ontuchtige vrouwen gaan eerder dan jij het Rijk Gods binnen. Want Johannes kwam tot u en beoefende de gerechtigheid; toch hebt gij hem geen geloof geschonken, terwijl de tollenaars en de ontuchtige vrouwen hem wel geloof schonken. Maar zelfs, nadat ge dit had gezien, zijt ge toch niet tot inkeer gekomen en hebt ge hem geen geloof geschonken''¹⁴

Voor Jezus gaat het allemaal om de bereidheid te erkennen wat er gebeurt. Maar waarom is het nodig beschikbaar, loyaal te zijn? Omdat 'het Mysterie, de bestemming zich aan de mens meedeelt door middel van een vlees, door middel van een werkelijkheid van tijd en ruimte, volgens een fysieke modaliteit van de dingen, volgens precieze omstandigheden, die heel de broosheid en de schijnbare futiliteit van de natuurlijke omstandigheden behouden, zoals, voor de ogen van de farizeeën, Christus en zijn familie dat waren, wat Hij deed, wat Hij zei. Deze methode erkennen heet geloof, want dat is de intelligentie van de mens die in een bepaalde verschijningsvorm een grote aanwezigheid herkent. Het gaat erom in een bepaalde verschijningsvorm de grote aanwezigheid van de oorsprong te herkennen [zoals we het Mikel hebben

¹⁴ Mt 21,31-32.

zien getuigen], van de ultieme consistentie ('alles bestaat in Hem'), van de bestemming. [...] Als het grote mysterie van de Kerk geen precieze omstandigheid dicht bij mij wordt, dan blijft het ijdel en ten prooi aan mijn interpretatie, mijn gevoel, mijn grillen, mijn zelfbevestiging'.¹⁵

Hoe klopt Christus vandaag aan bij elke mens, bij jou en mijn menselijkheid?

'Wat zou ook de Jezus van Andreas en Johannes abstract blijven als Hij niet nu – nu! –, op dit moment, concreet zou worden in Zijn aanwezigheid binnen het mysterie van Zijn lichaam – binnen het mysterie van de Kerk –, dat door ieder van ons, 'als levende steen', zoals de Liturgie zegt, mee opgebouwd moet worden. [...] Maar laten we ons dan afvragen: *hoe* wordt dit mysterieuze Lichaam van Christus ('mysterieus', omdat zijn diepe vorm onze verbeelding ontvlucht), deze levende Kerk die Zijn lichaam is – zoals Hij tegen Sint-Paulus zei: 'Saul, Saul, waarom vervolg je *Mij?*', en Saulus had Hem nog nooit gezien; hij vervolgde de christenen; en Christus' stem zegt hem: 'Saul, Saul, waarom vervolg je *Mij?*' – *hoe* wordt dus deze werkelijkheid van Christus' mysterie meegedeeld of, naar de uitdrukking van de Apokalyps, 'klopt het aan bij de deur' van elke tot het geloof geroepen mens? [...] In het leven van de Kerk!' Don Giussani vervolgt: 'Maar wanneer iemand *een gezicht* tegenkomt dat *anders* is dan de andere – een gezicht waarin het mysterie van Christus en het toebehoren aan de Kerk de manier van kijken, van aanvoelen, van aanraken, de manier om zich te verhouden tot mensen en dingen veranderen – en er met open mond naar blijft staan kijken, zoals Johannes en Andreas deden met Christus, dan is dat

¹⁵ L. Giussani, *La familiarità con Cristo [De vertrouwdheid met Christus]*, San Paolo: Cinisello Balsamo (Milaan) 2008, p. 108-109.

een bijzondere, interessante gelegenheid. Het staat de Geest van God vrij om de een of andere persoon te bereiken en te begiftigen met een gemak om christelijk te denken, met een opgewektheid in zijn christelijk aanvoelen, met een generositeit in zijn christelijk opbouwen, zodat al wie tot deze persoon nadert, op de een of andere manier geraakt wordt. Voilà! De uiterste manier waarop je geraakt kunt worden door Christus' voortduren in de geschiedenis is die volgens welke de Heilige Geest, de Geest van Christus, ons iemand laat ontmoeten door het volgen van wie het geloof gemakkelijker helder wordt, en de genegenheid voor het geloof gemakkelijker intens, en de zin om het rijk van Christus te verbreiden bewuster en gemakkelijker creatief. Dit heet *charisma*: het is *de gebeurtenis van het charisma*.¹⁶

Daarom zijn wij hier, vanwege de 'gebeurtenis van het charisma'; wij zijn hier door deze 'levende' gebeurtenis 'in het nu', zoals het getuigenis van Azurmendi, die van onze vriendinnen in Bethlehem en Taipei en die van vele anderen die ik niet geciteerd heb en van mensen die we allemaal voor ogen kunnen hebben, ons laten zien; als het 'gisteren' was, zou het geen gebeurtenis meer zijn en zou het niet meer in staat zijn ons aan te trekken, ons te veranderen. Want 'buiten dit 'nu' is er niets! Ons ik kan niet bewogen, ontroerd, dat wil zeggen veranderd worden, tenzij door iets gelijktijdigs'.¹⁷ Als deze gebeurtenis niet nu zou gebeuren, niet levend zou zijn, zouden we enkel nog een leer in handen hebben, weliswaar een buitengewone leer, maar nog steeds een leer. En geen enkele leer is in staat het nihilisme te verslaan dat onze ziel 'opeet'.

¹⁶ L. Giussani, *Il tempo si fa breve [De tijd is kort geworden]*, op. cit., p. 35-36.

¹⁷ L. Giussani, 'Volantone di Pasqua [Paasposter], 2011, Comunione e Liberazione', clonline.org.

‘Beste Julián, de afgelopen tijd heb ik me dikwijls afgevraagd: is het charisma van Giussani levend of is het een dode leer? In het laatste geval zouden we ons in een situatie bevinden zoals die na de dood van Hegel; het enige wat restte was het debat tussen de ‘oude’ en de ‘jonge’ Hegelianen, het spel van hun interpretaties. Ik ben nu zevenenveertig jaar bij de beweging en veertig jaar bij de *Memores Domini*; en ik voel nog steeds een hevige schok wanneer ik me herinner hoe de ontroerende rationaliteit van don Giussani me meermaals gered heeft uit de afgrond van het terrorisme en de obscure fascinatie van het nihilisme. Maar dezelfde hevige schok voel ik nu, wanneer je in mijn vitale verlangen mijn geneigdheid tot het niets blootlegt, door steeds ‘de lat hoger te leggen’, met een liefde voor mijn leven en dat van de arme wanhopigen van deze wereld, met een genegenheid die de vergeten en verscheurde harten van de mensen verovert en hen oproept om een ‘ik’ te zijn. Is het Christendom een theorie of de komst van een liefdevolle vader, ook vandaag, in deze cultuur, die achttienjarigen ertoe brengt om zonder duidelijke reden zelfmoord te plegen (zoals gebeurd is met een dierbare leerling van mij)? Ik heb een zus van bijna zeventig, meer dan dertig jaar geleden verlaten door haar man, zonder kinderen, die eerst gevochten heeft tegen een tumor en nu Parkinson heeft. Ze heeft ontzettend veel gelezen, van Marx tot Husserl, van Tolstoj tot Roland Barthes, van Simenon tot Borgna. Een paar dagen geleden vertelde ze me dat *Glinsterende ogen* een belangrijk boek voor haar leven is, en toen ik haar vroeg waarom, antwoordde ze: ‘Omdat het me heeft laten ontdekken wat ik altijd voor mezelf verborgen heb: mijn nihilisme. En nu wil ik verder’. Een teken van de aanwezigheid van het charisma van don Giussani vandaag is juist deze liefdevolle intelligentie van de tragedie van onze eeuw, want op hetzelfde moment dat

je ons bewust maakt van de zinloosheid die overheerst, ontsteek je in ons het bewustzijn kinderen te zijn’.

We hebben deze dingen behandeld in hoofdstuk 6 van *Glinsterende ogen*, met name in de eerste drie paragrafen. Iedereen kan deze bladzijden herlezen, die het onderwerp zullen zijn van ons werk in de school van de gemeenschap in de weken van november.

‘Dat dit aanwezige vaderschap er is’, schreef ik daar, ‘is evenwel niet genoeg, ik moet ook nog bereid zijn me erdoor te laten voortbrengen. Heel de vruchtbaarheid van ons leven hangt af van onze bereidheid kinderen te zijn. ‘Het is wat Jezus tot Nikodemus zei: ‘Je moet opnieuw geboren worden’. [...] ‘Wie ermee instemt om Hem te volgen, weer kind te worden, zal verrast worden door de nieuwigheid die in zijn leven begint te gebeuren’.¹⁸

Het is wat we elkaar aan het begin van dit jaar, zo dramatisch en mooi, toewensen.

Laten we hopen dat de Vader ons beschikbaar zal vinden om datgene te volgen wat er in don Giussani gebeurd is en wat nog steeds blijft gebeuren dankzij de voortdurend door hem onderstreepte methode – voortbrengen kan enkel wie zelf wordt voortgebracht –, want het was de Geest die in hem en door hem handelde. Moge ieder van ons zich persoonlijk verantwoordelijk voelen voor deze beschikbaarheid. Laten we vrienden zijn, erop gericht elkaar te ondersteunen in het ‘ja’ dat eenieder geroepen is tot Christus te zeggen, gevend om elkaars bestemming!

¹⁸ J. Carrón, *Glinsterende ogen*, op. cit., p. 144.

